



آسیب‌شناسی هویت اسلامی در نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی (پدیدارشناسی دیدگاه والدین و مربیان)

خلیل زندی

دکترای مدیریت آموزشی، دانشگاه بوعلی سینا
zandikhalil@yahoo.com

سیران محمدی

کارشناس شیمی و مربی مقطع پیش‌دبستان ناحیه یک شهر سنندج
sairan.mohammadi20@gmail.com

شادی محمدی

کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آموزشی و مربی مقطع پیش‌دبستان ناحیه یک شهر سنندج
shadi.mohammadi20@gmail.com

چکیده

هدف از این پژوهش، آسیب‌شناسی هویت اسلامی در نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی بود. پژوهش کیفی حاضر از لحاظ هدف، کاربردی است؛ از لحاظ ماهیت، مبتنی بر شیوه تحلیلی - استنتاجی است؛ از لحاظ استراتژی تحقیق، یک پژوهش اکتشافی بوده و از لحاظ روش کیفی به کار رفته نیز، در زمره پژوهش‌های پدیدارشناسی تجربی می‌باشد. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، مربیان پیش‌دبستانی و والدین نوآموزان بوده‌اند. نمونه‌گیری در پژوهش حاضر به صورت هدفمند بوده و روش انتخاب افراد نمونه نیز، نمونه‌گیری گلوله برفی بوده است. با استناد به قاعده اشباع نظری، حجم نهایی مشارکت‌کنندگان پژوهش، ۹ نفر بود. ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته بود که اعتبار آن‌ها از طریق روش بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان بررسی و تأیید شد. در نهایت جهت تحلیل اطلاعات، از روش تحلیل محتوای مقوله‌ای استفاده شد. بر اساس نتایج به‌دست آمده، آسیب‌های مختلف مربوط به خانواده، محیط آموزشی و فضای مجازی می‌توانند شکل‌گیری و نهادینه شدن هویت اسلامی در نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی را با تهدید مواجه گردانند. در زمینه خانواده، مهم‌ترین آسیب‌ها عبارت از «کم‌رنگ شدن آداب و مناسک دینی در خانواده»، «برداشت ناصحیح والدین از مفهوم روشنفکری»، «مادی‌گرایی افراطی خانواده‌ها»، «کاربست شیوه‌های فرزندپروری نامناسب و مغایر با آموزه‌های اسلام»، «جایگزینی ردایل به جای فضایل در خانواده» و «سایر آسیب‌ها» هستند. در زمینه محیط آموزشی، مهم‌ترین آسیب‌ها عبارت از «آسیب‌های روش‌شناختی در آموزش قرآن و معارف اسلامی»، «آسیب‌های مفهومی و القای تصورات اشتباه پیرامون اسلام به نوآموزان»، «نامناسب بودی صلاحیت‌های برخی از مدیران و مربیان» و «آسیب‌های فراسازمانی» هستند. در نهایت در زمینه فضای مجازی و رسانه‌ای، مهم‌ترین آسیب‌ها عبارت از «آسیب‌های مربوط به بازی‌های رایانه‌ای و دستگاه تلفن همراه»، «آسیب‌های مربوط به کانال‌های تلویزیونی ماهواره‌ای و شبکه‌های اجتماعی» و «عدم نظارت والدین بر فعالیت‌های کودکان در دنیای مجازی» هستند.

واژگان کلیدی: آسیب‌شناسی، هویت اسلامی، مقطع پیش‌دبستان

مقدمه

زندگی شخصی و اجتماعی هر شخص تحت تأثیر هویت وی قرار دارد (پارسامهر و اصغری ینگجه، ۱۳۹۵: ۳۵). هویت در ابعاد مختلف فردی، اجتماعی، فرهنگی، دینی و ملی، شرط لازم زندگی است و انسان نخواهد توانست بدون داشتن چارچوبی برای تعیین هویت خود، به شکلی مناسب زندگی کند و به شکلی بامعنا و پایدار با دیگران ارتباط برقرار کند (پارسامهر و اصغری ینگجه، ۱۳۹۵: ۳۲). مسئله اینجا است که فرد به تنهایی هویت و فردیت خود را نمی‌سازد، بلکه نوع تعامل با دیگری است که در مسیر زندگی روزمره هویت و خود را شکل می‌دهد (کیان و قلی‌پور، ۱۳۹۵: ۱۰۷). در این زمینه پژوهشگران دریافته‌اند که انجام دادن اعمال مذهبی مانند نماز، روزه و سایر عبادات در فاصله‌های زمانی و تکرار شونده، همگی با متوجه کردن افراد به سوی خداوند، سبب ایجاد نوعی آرامش روحی و روانی در انسان می‌شوند که می‌توانند در خودسازی و آرامش روانی فرد مؤثر باشند (پارسامهر و اصغری ینگجه، ۱۳۹۵: ۳۳). با این رویکرد، می‌توان بر نقش دین در شکل‌گیری هویت صحنه گذاشت.

دین همواره از مهم‌ترین عوامل تغییر و دگرگونی و یا ثبات و همبستگی در جامعه ایرانی بوده و متأثر از همین نقش بی‌بدیل است که در مورد رابطه دین‌داری و ارزش‌های خانواده در جامعه ایرانی می‌توان به نظریه الگوی ایرانی-اسلامی خانواده اشاره کرد. این الگو در قالب گفتمان تمدن ایرانی-اسلامی و همچنین سبک زندگی ایرانی-اسلامی معرفی شده است. طبق این رویکرد، یکی از ویژگی‌های خانواده در ایران تأثیرپذیری از ارزش‌های مذهبی است و در همین راستا توجه به خانواده مبتنی بر ارزش‌های دینی راه‌گشا می‌باشد (قنبری برزیان و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳). در واقع، زندگی معنا و حقیقت خود را در پرتو دین می‌یابد و انسان با پذیرش دین و اطاعت از تعالیم دین به عالی‌ترین کمالات می‌رسد. دین، برترین تکیه گاه آدمی، عامل نجات انسان، بهترین همنشین و همدم، نور دل و جان و برترین مطلوب است (صالحی‌زاده و محمدی، ۱۳۹۴: ۲). بر این اساس، تربیت دینی یکی از مقوله‌های زیربنایی، حیاتی و سرنوشت‌ساز در تعلیم و تربیت به‌شمار می‌رود. در نظام آموزشی ایران، تربیت دینی مبتنی بر ساخت اعتقادی، فلسفی، جهان‌بینی مکتب اسلام صورت می‌گیرد. برنامه‌ریزان درسی همواره کوشیده‌اند تا برای متریان چگونگی بودن و شدن انسان را در جهان هستی تبیین نمایند که اگر این مهم محقق شود، تربیت معنای منطقی و معقول به خود خواهد گرفت (پاک‌سرشت، ۱۳۹۷: ۵۰).

صحبت از بودن و شدن انسان در سایه جهان‌بینی مکتب اسلام، مفهوم «هویت اسلامی» را پیش‌روی می‌نهد. می‌توان گفت شکل‌گیری هویت اسلامی یکی از اهداف اصلی و آرمانی نظام تعلیم و تربیت کشور است. با این رویکرد، هدف از ارائه مفاهیم دینی به کودکان و نوجوانان آن است که ارزش‌های اخلاقی و انسانی نهفته در ادیان در معرض شناخت کودک و نوجوان قرار بگیرد تا وی بتواند به‌گزینه‌ش و درونی کردن آن‌ها بپردازد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸).

به هر حال اگرچه در مؤسسات آموزشی کشور، بر تربیت دینی فراگیران تأکید زیادی می‌شود؛ اما این کوشش در تربیت دینی، با وجود برخی موفقیت‌ها با دشواری‌های فراوانی روبرو است (محمودی، ۱۳۹۶: ۴۸). در واقع، از آن‌جا که کودکان و نوجوانان ما در جامعه اسلامی آموزش می‌بینند و پرورش می‌یابند، انتظار می‌رود باورهای مذهبی راسخ‌تری داشته باشند و پایبندی بیشتری به مناسک دینی نشان دهند؛ اما شواهد موجود حاکی از افزایش درجه آسیب‌پذیری دینی و مذهبی در نسل نو است (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸). به باور اسلامیان (۱۳۹۷: ۱۴۲) نیز، نتایج پژوهش‌های متعددی که در کشورمان صورت گرفته، حاکی از آن است که نقص‌ها و ضعف‌هایی در زمینه تربیت دینی وجود دارد و نظام آموزشی در رسالت خطیر خود در زمینه تربیت دینی چندان موفق نبوده است. این مسائل، لزوم آسیب‌شناسی تربیت دینی و در رأس آن، آسیب‌شناسی هویت اسلامی را آشکار می‌سازد. چراکه همچنان‌که امام علی (ع) فرموده‌اند: مصیبت و آفت در دین، بزرگ‌ترین مصیبت است: «الْمُصِيبَةُ بِالْدِّينِ أَكْبَرُ الْمَصَائِبِ» (صالحی‌زاده و محمدی، ۱۳۹۴: ۲).

از آن‌جا که پی بردن به خلأهای اعتقادی، اخلاقی، عاطفی و معنوی توسط والدین و دست‌اندرکاران تربیت می‌تواند زمینه مساعدی برای شکل‌دهی و شکل‌گیری هویت دینی کودکان و نوجوانان و کاهش آسیب‌های رو به‌فزون در این حوزه و تقویت دین‌باوری در آینده باشد (مکیلانی، ۱۳۹۷: ۱۵۷)؛ لذا پژوهش‌های چندی در حوزه آسیب‌شناسی تربی دینی صورت گرفته است. به‌عنوان نمونه: صالحی‌زاده و محمدی (۱۳۹۴)، پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی تربیت دینی جوانان در مسائل عبادی از دیدگاه آیات و روایات» انجام دادند. بر اساس نتایج به دست آمده، کج‌اندیشی دین‌داران و برداشت غلط از معارف و مفاهیم

دینی، افراط و تفریط در مسائل عبادی، کمال‌گرایی غیرواقعی، و سهل‌انگاری در امر آموزش مسائل مربوط به عبادات از جمله آسیب‌های تربیت دینی بودند. محمودی (۱۳۹۶)، پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی تربیت دینی دانشجویان از نظر اعضای هیأت علمی و دانشجویان دانشگاه پیام‌نور» انجام داد. بر اساس نتایج به دست آمده، موانعی همچون تأثیر مخرب شبکه‌های ماهواره‌ای، استفاده نامناسب از فضای مجازی، ضعف عملکرد کانون‌های دینی، ناهماهنگی در گفتار و رفتار والدین، و کاهش مشارکت فراگیران در مباحث دینی، برخی از مهم‌ترین آسیب‌های تربیت دینی بودند. بر اساس نتایج پژوهش‌های اسلامی (۱۳۹۷) نیز، برخی از مهم‌ترین آسیب‌های تربیت دینی در نظام آموزشی، ضعف در گزینش و استخدام معلمان، فقدان سیستم نظارتی بر تربیت دینی، و توجه نداشتن به تفاوت‌های منطقه‌ای و محلی هستند.

تأمل در مطالعات پیشین نشان می‌دهد که اگرچه آسیب‌شناسی تربیت دینی مورد توجه پژوهشگران بوده است، اما پژوهشی که به‌طور ویژه به آسیب‌شناسی هویت اسلامی پرداخته باشد در دسترس نیست. همچنین به‌نظر می‌رسد در مطالعات پیشین توجه چندانی به آسیب‌شناسی هویت اسلامی در دوران کودکی و مقطع پیش‌دبستانی نشده است. بنابراین، دغدغه اصلی پژوهش حاضر، آسیب‌شناسی هویت اسلامی در نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی بوده است. در همین راستا، از آن‌جا که در فرایند جامعه‌پذیری، خانواده، مدرسه و رسانه‌های گروهی درون‌دادهای لازم را برای تحول بهینه فراهم آورده و در عمل نقش هدایت کودکان و نوجوانان را بر عهده گرفته‌اند (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸)؛ لذا آسیب‌شناسی هویت اسلامی کودکان بر سه عامل اصلی مؤلفه‌های خانواده، مؤلفه‌های مدرسه و مؤلفه‌های فضای مجازی استوار بوده است. با این رویکرد، در ادامه سه سؤال اصلی پژوهش حاضر ارائه شده‌اند:

- ۱) مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی، در بعد خانواده کدامند؟
- ۲) مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی، در بعد محیط آموزشی کدامند؟
- ۳) مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی، در بعد فضای مجازی کدامند؟

روش تحقیق

پژوهش کیفی حاضر از لحاظ هدف، کاربردی است؛ از لحاظ ماهیت، مبتنی بر شیوه تحلیلی-استنتاجی است؛ از لحاظ استراتژی تحقیق، یک پژوهش اکتشافی بوده و از لحاظ روش کیفی به‌کار رفته نیز، این تحقیق را می‌توان در زمره پژوهش‌های پدیدارشناسی تجربی دانست. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، مربیان پیش‌دبستانی و والدین نوآموزان بوده‌اند. نمونه‌گیری در پژوهش حاضر به‌صورت هدفمند بوده و روش انتخاب افراد نمونه نیز، نمونه‌گیری گلوله برفی بوده است. با استناد به قاعده اشباع نظری، حجم نهایی مشارکت‌کنندگان پژوهش، ۹ نفر بود. چهار نفر از مشارکت‌کنندگان، مربیان مقطع پیش‌دبستانی بودند و پنج نفر نیز، والدین نوآموزان بودند. ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته بود که اعتبار آن‌ها از طریق روش بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان بررسی و تأیید شد. در نهایت جهت تحلیل اطلاعات، از روش تحلیل محتوای مقوله‌ای استفاده شد.

یافته‌ها

۱) مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی، در بعد خانواده کدامند؟
خانواده به منزله مهم‌ترین نهاد تربیتی در ایجاد، تقویت و انتقال باورها و ارزش‌ها به افراد اساسی‌ترین نقش را ایفا می‌کند (قنبری برزیان و همکاران، ۱۳۹۶: ۲). این نهاد مهم، اولین پایه‌گذار شخصیت و ارزش‌ها و معیارهای فکری است که نقش قابل توجهی در تعیین سرنوشت و سبک و خط‌مشی زندگی آینده فرد دارد و اخلاق و صحت و سلامت روانی فرد تا حدود بسیاری در گرو آن است (مینائی و نیک‌زاد، ۱۳۹۶: ۹۲ و ۹۳). با توجه به نقش خانواده در شکل‌گیری هویت فرد، لازم است که در آسیب‌شناسی هویت اسلامی کودکان نیز به عامل خانواده توجه ویژه‌ای گردد. بر این اساس، سؤال اول پژوهش بر شناسایی آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی، در بعد خانواده معطوف بود. نتایج بیانگر شناسایی ۳۰ مفهوم فرعی بود که این مفاهیم فرعی را می‌توان در زیر شش مفهوم اصلی جای داد. بر این اساس، مهم‌ترین آسیب‌های

شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی در بعد خانواده، عبارت از «کم‌رنگ شدن آداب و مناسک دینی در خانواده»، «برداشت ناصحیح والدین از مفهوم روشنفکری»، «مادی‌گرایی افراطی خانواده‌ها»، «کار بست شیوه‌های فرزندپروری نامناسب و مغایر با آموزه‌های اسلام»، «جایگزینی رذایل به جای فضایل در خانواده» و «سایر آسیب‌ها» هستند. در جدول ۱، مفاهیم اصلی و مفاهیم فرعی بیانگر آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی در بعد خانواده ارائه شده‌اند.

جدول ۱: آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی در بعد خانواده

تم‌های اصلی	تم‌های فرعی
کم‌رنگ شدن آداب و مناسک دینی در خانواده	<ul style="list-style-type: none"> - کم‌رنگ شدن احترام به کتاب مقدس قرآن در عمل از سوی برخی خانواده‌ها - ترک واجبات دینی از سوی برخی والدین - انتظارات بیشتر از توان کودک پیرامون انجام آداب و مناسک دینی از سوی والدین - ارائه تصویری ترسناک از خدا نزد کودک با هدف کنترل و ساکت کردن وی
برداشت ناصحیح والدین از مفهوم روشنفکری	<ul style="list-style-type: none"> - القای تفکر منسوخ دانستن آداب اسلامی از سوی والدین - بهای بیشتر دادن به حضور کودکان در کلاس‌های آموزش زبان خارجه، موسیقی و ... و بی‌ارزش دانستن کلاس‌های آموزش‌های قرآن و معارف اسلامی - کهنه پرستی دانستن و بی‌ارزش جلوه دادن زبان عربی در مقایسه با زبان انگلیسی - تصور اشتباه والدین مبنی بر عدم نیاز به تربیت دینی در دوران خردسالی - تصور نادرست ضدیت اسلام‌گرایی با ملی‌گرایی از سوی برخی والدین و القای این تصور به کودک - تصور نادرست ضدیت اسلام‌گرایی با پیشرفت‌گرایی از سوی برخی والدین و القای این تصور به کودک - مغایر دانستن عبادت با روشنفکری، از سوی برخی والدین
مادی‌گرایی افراطی خانواده‌ها	<ul style="list-style-type: none"> - تجمل‌گرایی و کم‌رنگ شدن ارزش‌های اصیل همچون تواضع، قناعت و ... در کانون خانواده - اهمیت دادن بیش از حد به ظواهر زندگی از سوی خانواده‌ها - برگزاری مهمانی‌ها و مراسم‌های مغایر با ارزش‌های اسلامی با حضور کودکان
کار بست شیوه‌های فرزندپروری مغایر با آموزه‌های اسلام	<ul style="list-style-type: none"> - افراط یا تفریط در نظارت بر رفتارهای کودک - به‌حال خود گذاشتن کودک از سوی والدین به بهانه تفسیر اشتباه ارزش‌هایی همچون آزاد بودن کودک - گرمی نداشتن کودک در خانواده و استفاده از الفاظ زشت و غیرانسانی با هدف تنبیه کودک - استفاده از واژه‌های ضد اسلامی همچون «ای شیطان»، «ای شمر»، «لامصب: لامذهب»، هنگام نوازش و تأیید شیرین‌کاری‌های کودک - عدم آشنا ساختن کودکان با داستان‌ها و روایات اسلامی از سوی والدین - ناپسند دانستن آموزش‌های جنسی به کودک از سوی برخی والدین
جایگزینی رذایل به جای فضایل در خانواده	<ul style="list-style-type: none"> - مصرف مشروبات الکلی از سوی برخی والدین حتی در حضور کودک - نقل لطیفه‌ها و شوخی‌های مغایر با ارزش‌های اسلامی در حضور کودک - انجام رفتارهای زناشویی در حضور کودک - بی‌حجابی افراطی والدین در خانه - استفاده از آهنگ‌ها، ترانه‌ها و موسیقی‌های غیر اسلامی در کانون خانواده
سایر آسیب‌های بعد خانواده	<ul style="list-style-type: none"> - رایج شدن دروغ و عدم صداقت در زندگی خانوادگی - نمایش رفتارهای مغایر با ارزش‌های انسانی و اسلامی همچون داد و بیداد کردن، از کوره در رفتن، فحش دادن و ... در حضور کودک - تصور اشتباه والدین مبنی بر اینکه کودکان متوجه رفتارهای ناپسند آن‌ها همچون دروغ‌گویی و پنهان‌کاری و ... نمی‌شوند. - انتخاب نام‌های غیر اسلامی برای فرزندان - انتخاب لباس‌های نامناسب و مغایر با ارزش‌های اسلامی برای فرزندان خردسال

۲) مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی، در بعد محیط آموزشی کدامند؟ یکی دیگر از محیط‌های بسیار مهم در فرآیند هویت‌یابی کودک، مدرسه است. با این رویکرد، سؤال دوم پژوهش بر شناسایی آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی، در بعد محیط آموزشی معطوف بود. نتایج بیانگر شناسایی ۱۵ مفهوم فرعی بود که این مفاهیم فرعی را می‌توان در زیر چهار مفهوم اصلی جای داد. بر این اساس، مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی در بعد محیط آموزشی، عبارت از «آسیب‌های روش‌شناختی در آموزش قرآن و معارف اسلامی»، «آسیب‌های مفهومی و القای تصورات اشتباه پیرامون اسلام به نوآموزان»، «نامناسب بودی صلاحیت‌های برخی از مدیران و مربیان» و «آسیب‌های فراسازمانی» هستند. در جدول ۲، مفاهیم اصلی و مفاهیم فرعی بیانگر آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی در بعد محیط آموزشی ارائه شده‌اند.

جدول ۲: آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی در بعد محیط آموزشی

تم‌های اصلی	تم‌های فرعی
آسیب‌های روش‌شناختی در آموزش قرآن و معارف اسلامی	<ul style="list-style-type: none"> - اصرار برخی مربیان به حفظ سوره‌های کوتاه قرآن مجید از سوی نوآموزان بدون آشنا ساختن آن‌ها با معنای آیات - انتظارات بیشتر از توان نوآموزان برای حفظ برخی سوره‌های قرآن مجید از سوی مربیان مراکز پیش‌دبستانی - عدم اهتمام برخی مربیان به آشنا ساختن نوآموزان با سرگذشت پیامبران و امامان - کم توجهی به دعا و نیایش در برخی مراکز پیش‌دبستانی
آسیب‌های مفهومی و القای تصورات اشتباه پیرامون اسلام به نوآموزان	<ul style="list-style-type: none"> - القای تفکر غربی بودن ارزش‌های اصیل مورد تأکید اسلام در قالب ارائه مثال‌هایی از کشورهای غیر مسلمان - القای تصور اشتباه دشوار بودن پایبندی به آموزه‌های اسلام، از سوی برخی از مربیان مراکز پیش‌دبستانی - القای این تصور اشتباه از سوی مربیان به کودکان که موضوعات اسلامی تنها مربوط به ساعت یادگیری قرآن مجید است. - کشیدن نقاشی قهرمان‌های انیمیشنی یا محتوای غربی بر روی دیوارهای برخی از مراکز پیش‌دبستانی - بی‌ارزش دانستن و کهنه پرستی دانستن کشیدن نقاشی شخصیت‌ها یا موضوعات اسلامی بر روی دیوارهای مراکز پیش‌دبستانی
نامناسب بودی صلاحیت‌های برخی از مدیران و مربیان	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از آرایش یا پوشش غیر اسلامی در مراکز پیش‌دبستانی از سوی برخی مدیران و مربیان - مشاهده برخی رفتارهای مغایر با ارزش‌های اسلامی همچون از کوره درفتن، نسبت دادن القاب ناپسند به نوآموزان و ... از سوی مربیان - نآشنایی برخی از مربیان مراکز پیش‌دبستانی با اصول و مبانی تربیت دینی
آسیب‌های فراسازمانی	<ul style="list-style-type: none"> - کم توجهی به مؤلفه تربیت دینی در محتوای برخی کتاب‌های تهیه شده برای مقطع پیش‌دبستانی - نامناسب بودن برخی از شیوه‌های بررسی صلاحیت‌های عمومی مربیان مراکز پیش‌دبستانی - ناکافی بودن تلاش‌های دست اندرکاران نظام آموزش و پرورش در برگزاری کارگاه‌های آموزشی با محوریت اصول و مبانی تربیت دینی برای مدیران و مربیان مراکز پیش‌دبستانی

۳) مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی، در بعد فضای مجازی کدامند؟

رسانه‌ها مجرای ارتباطی خنثی یا منفعلی برای انتقال اطلاعات نیستند. آن‌ها پیام‌هایی شکل می‌دهند که بر ذهن و روح انسان تأثیر می‌گذارند. رسانه‌ها ادراکات، معانی، و روابط انسانی و اخلاقی و اجتماعی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهند (صالحی و برادران کرمانی، ۱۳۹۵: ۲۱۶ و ۲۱۷). نظر بر اهمیت رسانه‌ها، استکبار جهانی سعی دارد تا به کمک ماهواره و فضای مجازی، ناکارآمدی دین و تربیت دینی را به افراد جامعه القا نماید (محمودی، ۱۳۹۶: ۴۷). بنابراین عامل دیگری که می‌تواند در بحث آسیب‌شناسی هویت اسلامی مورد توجه قرار گیرد، آسیب‌های مربوط به فضای مجازی هستند.

نتایج بررسی سؤال سوم پژوهش پیرامون مطالعه آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی، در بعد فضای مجازی، بیانگر شناسایی ۱۴ مفهوم فرعی بود که این مفاهیم فرعی را می‌توان در زیر سه مفهوم اصلی جای داد. بر این اساس، مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی در بعد فضای مجازی، عبارت از «آسیب‌های مربوط به بازی‌های رایانه‌ای و دستگاه تلفن همراه»، «آسیب‌های مربوط به کانال‌های تلویزیونی ماهواره‌ای و شبکه‌های اجتماعی» و «عدم نظارت والدین بر فعالیت‌های کودکان در دنیای مجازی» هستند. در جدول ۳، مفاهیم اصلی و مفاهیم فرعی بیانگر آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی در بعد فضای مجازی ارائه شده‌اند.

جدول ۳: آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی نوآموران مقطع پیش‌دبستانی در بعد فضای مجازی

تم‌های اصلی	تم‌های فرعی
آسیب‌های بازی‌های رایانه‌ای و دستگاه تلفن همراه	<ul style="list-style-type: none"> - عدم تناسب برخی بازی‌های رایانه‌ای با ویژگی‌های سنی کودکان - عدم تناسب برخی بازی‌های رایانه‌ای با ارزش‌های اسلامی - نظارت ناکافی نهادهای فرهنگی همچون وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بر محتوای بازی‌های رایانه‌ای - ناکافی بودن تلاش‌ها در جهت جلب علاقه کودکان به قهرمان‌های ملی و مذهبی در بازی‌های رایانه‌ای
آسیب‌های کانال‌های تلویزیونی ماهواره‌ای و شبکه‌های اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> - کیفیت و کمیت پایین تولیدات رسانه‌های اسلامی در مقایسه با تولیدات رسانه‌های غربی - استقبال از کانال‌ها و برنامه‌های خانوادگی شبکه‌های خارجی و عدم استقبال زیاد از کانال‌ها و برنامه‌های خانوادگی ملی - ترویج ارزش‌های غربی و گاهاً مغایر با ارزش‌های اسلامی حتی در کانال‌های تلویزیونی داخلی - غرق شدن والدین و به تبع آن غرق شدن کودکان در برنامه‌های تلویزیونی خارجی و عدم آگاهی از آسیب‌های آن به کانون خانواده - اعتماد غیرمنطقی به اخبار رسانه‌های غربی و معاند انقلاب اسلامی
عدم نظارت والدین بر فعالیت‌های کودکان در دنیای مجازی	<ul style="list-style-type: none"> - سرگرم شدن والدین به دستگاه تلفن همراه هوشمند و غافل شدن از توجه کافی به فرزند - در اختیار کودک قرار دادن دستگاه تلفن همراه، تبلت و یا رایانه شخصی در سنین بسیار پایین - سهل‌انگاری و نظارت ناکافی والدین بر برنامه‌های مورد استفاده کودکان در فضای مجازی - ناآگاهی والدین و مربیان و جامعه پیرامون آسیب‌های غیرمستقیم برنامه‌های رایانه‌ای به ظاهر مفید و آموزنده - عدم مسئولیت‌پذیری والدین در نظارت بر برنامه‌های کارتنونی مورد توجه کودکان

بحث و نتیجه گیری

در میان گروه‌های مختلف، کودکان و نوجوانان از تأثیرپذیرترین و در عین حال آسیب‌پذیرترین گروه‌های سنی به حساب می‌آیند. همین مسئله، نگرانی‌های عمده‌ای را بین والدین، متخصصان و صاحب‌نظران علوم اجتماعی بر انگیزته و پژوهش‌های زیادی را به خود اختصاص داده است (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸). با در نظر گرفتن حساسیت دوران کودکی و اهمیت این دوران در شکل‌گیری هویت و شخصیت فرد، پژوهش حاضر بر آسیب‌شناسی هویت اسلامی در میان نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی معطوف بود. بر اساس نتایج به‌دست آمده، آسیب‌های مختلف مربوط به خانواده، محیط آموزشی و فضای مجازی می‌توانند شکل‌گیری و نهادینه شدن هویت اسلامی در نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی را با تهدید مواجه گردانند. در زمینه خانواده، مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی در نوآموزان عبارت از «کم‌رنگ شدن آداب و مناسک دینی در خانواده»، «برداشت ناصحیح والدین از مفهوم روشنفکری»، «مادی‌گرایی افراطی خانواده‌ها»، «کاربست شیوه‌های فرزندپروری نامناسب و مغایر با آموزه‌های اسلام»، «جایگزینی رذایل به جای فضایل در خانواده» و «سایر آسیب‌ها» هستند. در زمینه محیط آموزشی، مهم‌ترین آسیب‌ها عبارت از «آسیب‌های روش‌شناختی در آموزش قرآن و معارف اسلامی»، «آسیب‌های مفهومی و القای تصورات اشتباه پیرامون اسلام به نوآموزان»، «نامناسب بودی صلاحیت‌های برخی از مدیران و مربیان» و «آسیب‌های فراسازمانی» هستند. در نهایت در زمینه فضای مجازی و رسانه‌ای، مهم‌ترین آسیب‌های شکل‌گیری هویت اسلامی در نوآموزان عبارت از «آسیب‌های مربوط به بازی‌های رایانه‌ای و دستگاه تلفن همراه»، «آسیب‌های مربوط به کانال‌های تلویزیونی ماهواره‌ای و شبکه‌های اجتماعی» و «عدم نظارت والدین بر فعالیت‌های کودکان در دنیای مجازی» هستند. نتایج به‌دست آمده هم‌سو با یافته‌های پژوهشگران و صاحب‌نظرانی همچون سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)، صالحی‌زاده و محمدی (۱۳۹۴)، محمودی (۱۳۹۶)، اسلامیان (۱۳۹۷) و ... است که در پژوهش‌های خود وجود آسیب‌های مختلف در زمینه تربیت دینی اعم از عوامل خانوادگی، عوامل آموزشی و عوامل فضای مجازی تأکید کرده‌اند.

در مجموع می‌توان گفت که شکل‌گیری هویت نوآموزان مقطع پیش‌دبستانی تحت تأثیر عوامل مختلفی است. شاید مهم‌ترین عامل در این زمینه خانواده باشد. در عین حال محیط آموزشی و وسایل ارتباط جمعی نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری هویت فرد ایفا می‌کنند. با این استدلال، طبیعی است که آسیب‌های پیش‌روی شکل‌گیری و نهادینه شدن هویت اسلامی در نوآموزان نیز متنوع بوده و طیف مختلفی از آسیب‌های مربوط به خانواده، محیط آموزشی و فضای مجازی را در برگیرد. با این رویکرد، شاید یکی از راه‌کارها جهت از میان برداشتن آسیب‌های پیش‌روی هویت اسلامی کودکان، هماهنگی خانواده، مدرسه و دولت در راستای استقرار بیشتر ارزش‌های اسلامی باشد. توجه بیشتر به تربیت دینی و البته بازنگری در شیوه‌های تربیت دینی به‌ویژه در مقطع پیش‌دبستانی هم می‌تواند یکی دیگر از راه‌کارها باشد. در عین حال به نظر می‌رسد بسیاری از آسیب‌های شناسایی شده، به ویژه آسیب‌های مربوط به عوامل خانواده و محیط آموزشی، ناشی از برداشت نادرست از مفهوم سعادت و خوشبختی باشد. در واقع به نظر می‌رسد که استکبار جهانی تا حد زیادی توانسته است رفاه مادی و دنیوی را ارزشمندتر از آرامش معنوی و سعادت اخروی جلوه دهد، به‌گونه‌ای که متأسفانه برای بسیاری از افراد جامعه و از جمله والدین، مادیات به هدف نهایی زندگی تبدیل شده است. این درحالی است که مکتب اسلام، ضمن احترام به ارزش‌های مادی و معنوی، اعتدال را راه حل و خشنودی خداوند متعال و قرب الهی را هدف نهایی انسان مسلمان می‌داند. بنابراین لازم است نهادهای اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و کانون‌های مذهبی، دست به دست هم دهند تا فلسفه و معنای زندگی افراد بیش از پیش مبتنی بر مکتب اسلام باشد. تنها در این صورت است که می‌توان به شکل‌گیری و توسعه هویت اسلامی در کودکان امروز و آینده‌سازان فردا امیدوار بود.

منابع

اسلامیان، حسن. بررسی نقش «تمرکز» و «رسمیت» در ساختار نظام آموزشی بر تربیت دینی دانش‌آموزان بر مبنای دیدگاه‌های دبیران درس «دین و زندگی». دوفصلنامه علوم تربیتی از دیدگاه اسلام. دوره ششم، شماره دهم، بهار و تابستان ۱۳۹۷: ۱۵۵-۱۴۱.



پارسامهر، مهربان و اصغری ینگجه، وحید. بررسی رابطه بین سلامت روانی- اجتماعی با هویت ملی و دینی در بین دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر یزد. فصلنامه تعلیم و تربیت. سال سی و دوم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۵: ۴۶-۳۱.

پاک‌سرشت، بررسی جایگاه تربیت اعتقادی در برنامه درسی دین و زندگی دوره دوم متوسطه و آسیب شناسی آن. فصلنامه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. دوره نهم، شماره نهم، بهار و تابستان ۱۳۹۷: ۶۶-۴۹.

سلیمانی، محمدرضا، عابدینی بلترک، میمنت. فقیه‌ی حبیب‌آبادی، حسین و عشوری مهرنجان، فروزان. تحلیل محتوای مؤلفه‌های دینی در مجلات کودک و نوجوان. دوفصلنامه تربیت اسلامی. دوره یازدهم، شماره بیست و سوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵: ۱۹-۷.

صالحی، اکبر و برادران کرمانی، مریم. آسیب‌شناسی پدیدارشناسانه تأثیر اینترنت و شبکه‌های اجتماعی بر اخلاق و باورهای دینی جوانان. فصلنامه اخلاق. سال ششم، شماره بیست و یکم، بهار ۱۳۹۵: ۲۴۰-۲۱۳.

صالحی‌زاده، محمد اسماعیل و محمدی، روح‌الله. آسیب‌شناسی تربیت دینی جوانان در مسائل عبادی از دیدگاه آیات و روایات. دوفصلنامه آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث. دوره اول، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۴، ۱۴-۱.

قنبری برزیان، علی. سیف‌زاده، علی و محمدی، اصغر. خانواده دیجیتال، هویت دینی و ارزش‌های خانوادگی: پیمایشی در شهر اصفهان. فصلنامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان. شماره سی و پنجم، بهار ۱۳۹۶.

کیان، مریم و قلی‌پور، زهره. آثار تربیتی شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه بر هویت ملی و دینی دانشجویان. فصلنامه رسانه. سال بیست و هفتم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۵: ۱۲۲-۱۰۵.

محمودی، سیروس. آسیب‌شناسی تربیت دینی دانشجویان از نظر اعضای هیأت علمی و دانشجویان دانشگاه پیام‌نور. فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی. دوره بیست و یکم، شماره اول، بهار ۱۳۹۶، ۶۲-۴۷.

مکیلانی، حسین. درانی، کمال و صالحی، کیوان. تحلیل پدیدارشناسانه باورهای دینی دانش‌آموزان و ارائه راه‌کارهایی برای کاهش چالش‌ها و آسیب‌های موجود. دوفصلنامه دین و ارتباطات. دوره بیست و پنجم، شماره پنجاه و سوم، بهار و تابستان ۱۳۹۷: ۱۹۲-۱۵۷.

مینائی، اصغر و نیک‌زاد، سپیده. ساختار عاملی و اعتبار نسخه فارسی پرسش‌نامه شیوه‌های فرزندپروری بامربند. فصلنامه خانواده‌پژوهی. دوره سیزدهم، شماره چهل و نهم، بهار ۱۳۹۶، ۱۰۸-۹۱.